

Kritik mot polisen med anledning av ett ingripande mot en person som misstänktes för narkotikabrott

Anmälan

AA framförde i en anmälan klagomål mot Polismyndigheten i Stockholms län med anledning av ett ingripande som hade skett mot hennes son, BB, och anförde därvid i huvudsak följande. Den 28 mars 2007 stoppades BB av en kvinna när han var på väg hem från Tyresö centrum. Han ignorerade kvinnan som då åter stoppade honom. Kvinnan visade polislegitimation och beordrade BB att sluta prata i mobiltelefonen. Ytterligare en polisman kom till platsen varpå BB tillfrågades om han hade narkotika på sig, vilket han besvarade nekande. Den kvinnliga polisen sade att hon kände igen BB, vilket BB ifrågasatte. Han ombads därefter att gå åt sidan med polismännen, och de begärde också att få gå igenom hans fickor. Då BB motsatte sig detta grep polismännen tag i honom och visiterade honom mot hans vilja. Någon narkotika hittades inte. BB fick därefter fortsätta sin resa hem. När han kom hem var han mycket upprörd och berättade vad som hänt för sina föräldrar. AA kontaktade polisen och kom senare under kvällen i kontakt med den kvinnliga polisen, som förklarade att det inträffade hade skett i brottsförebyggande syfte och var ”rutin”. Hon uppgav vidare att det inte var fel att visitera sonen eftersom hon ansåg att han såg blek ut och var glansig om ögonen.

Utredningen

Muntliga upplysningar och en anmälan i polismyndighetens ärende K82288-07 inhämtades. I anmälan som upprättats samma dag som ingripandet skedde hade antecknats bl.a. att BB gav intryck av att vara misstänksam och mycket nervös, att han hade försökt springa ifrån patrullen, att han svarade undvikande på frågor, att polismännen uppfattade det som om han hade något att dölja och att han på fråga om han hade någon narkotika på sig klappade/kände på sina byxfickor samt att han i det läget blev skäligen misstänkt för narkotikabrott genom innehav.

Ärendet remitterades till polismyndigheten för upplysningar och yttrande över vad som framfördes i anmälan till JO. Myndigheten skulle därvid särskilt närmare redogöra för de omständigheter som föranledde att anmälarens son kom att betraktas som skäligen misstänkt för narkotikabrott.

Polismyndigheten (tf. biträdande länspolismästaren CC) inkom med ett yttrande och anförde bl.a. följande.

Bakgrund

Den 28 mars 2007, omkring kl. 18.00, befann sig BB vid Tyresö centrum. Två civilklädda polismän från länskriminalpolisens ungdomssektion, med uppdrag att genom uppsökande verksamhet förhindra och upptäcka tidigt missbruk av narkotika, kom fram till honom. De visade sin tjänstelegitimation och ställde vissa frågor kring narkotika. Anledningen till att BB kontaktades var att han var blek i ansiktet och hade glansiga ögon, vilket är ett vanligt tecken på narkotikabruk. En av polismännen tyckte sig också känna igen honom från sammanhang som kan förknippas med narkotikabruk. Antagandet visade sig senare felaktigt.

Enligt de båda polismännens uppfattning uppträdde BB mycket nervöst och hade svårt att ge klara svar på de frågor han fick, t.ex. huruvida han hade någon narkotika på sig. Han förde upprepade gånger händerna mot sina byxfickor trots att poliserna bad honom att vara stilla. Plötsligt började BB springa från platsen. Han hann ca 20 meter innan poliserna kunde stoppa honom genom att ta tag i varsin arm och leda honom tillbaka till platsen de stått och samtalat på. Poliserna har vidare uppgivit att BB inte kunde förklara varför han försökt springa sin väg. Vid denna tidpunkt kom BB att betraktas som skäligen misstänkt för narkotikabrott genom innehav. Beslut om kroppsvisitation beslutades av en av de båda polismännen på platsen, med anledning av att det bedömdes föreligga fara i dröjsmål.

Det påträffades ingen narkotika vid visitationen varför misstanken om brott föll. BB informerades direkt på platsen om vad som föranlett tvångsåtgärden och att han numera inte var misstänkt. Polismännen lämnade därpå rapport om den vidtagna tvångsåtgärden till sitt befäl.

Senare under kvällen hade en av de ingripande polismännen kontakt med AA, varpå omständigheterna kring ingripandet redovisades.

Av den anmälan som upprättades med anledning av ingripandet, 0201-K82288-07, framgår att förundersökning inleddes den 2 april 2007 efter beslut av polisinspektör DD. Av ärendets historikuppgifter i RAR (Rationell anmälningsrutin)-systemet framgår vidare att anmälan slutredovisats fem minuter senare genom att förundersökningen nedlagts med motiveringen "misstänkt oskyldig".

Länskriminalpolisens bedömning

Chefen för länskriminalpolisen har belyst de oklarheter som råder kring beviskravets styrka när det gäller bedömningen av rekvisitet "skäligen misstänkt". Mot bakgrund av detta har hon funnit att det inte kan anses ha varit en felaktig bedömning att betrakta BB som skäligen misstänkt. Detta särskilt mot bakgrund av försöket att springa från platsen samt hans blekhet och glansiga ögon. Att kontakt togs med BB inledningsvis uppges ingå i den preventiva inriktning av verksamheten som bedrivs vid den sektion som polismännen tillhör.

Länskriminalpolisen har vidare berört den omständigheten att förundersökning inleddes för att omedelbart läggas ner, den 2 april 2007, i samband med att den upprättade anmälan granskats, godkänts och slutredovisats. Beslutet att inleda förundersökning har förklarats vara felaktigt, men förklarats utifrån administrativa skäl.

Polismyndighetens bedömning

Polismyndigheten får inledningsvis ansluta sig till vad länskriminalpolisen anført angående polismännens val att ta kontakt med BB. Mot bakgrund av de tecken BB uppvisade får det alltså anses ligga inom ramen för polisernas tjänsteuppdrag och bör inte ifrågasättas.

Gällande grunden för kroppsvisitationen gör polismyndigheten följande bedömning. För att den genomförda kroppsvisitationen ska anses haft stöd i lag krävs att polismännen haft grundad anledning för sin bedömning av BB som skäligen misstänkt för narkotikabrott. Begreppet skäligen misstänkt är inte definierat i lag eller förarbeten. I doktrinen råder skilda uppfattningar. Att utgå från är då närmast JO:s tidigare uttalanden om beviskravets styrka. Enligt JO krävs för skäligen misstanke att det föreligger ”konkreta, objektivt underbyggda, omständigheter som med viss styrka talar för att personen i fråga har begått den gärning som misstanken avser” (se t.ex. JO 1998/99 s. 107). JO har vidare anfört att några närmare bestämda riktlinjer för vad som krävs för att en misstanke ska anses skäligen inte låter sig göras och istället måste prövas från fall till fall varvid det självfallet ofta finns ett visst utrymme för olika bedömningar.

Polismyndigheten kan konstatera att beslutet om skäligen misstanke fattats på sådana konkreta grunder som JO beskrivit. Grunderna utgjordes dels av BB:s utseende (blekhet och glansighet på ögonen), dels hans nervösa uppträdande bestående i oförmågan att svara på frågor och intresset för sina byxfickor och slutligen hans försök att avvika, vilket han senare inte heller kunde förklara. Polismyndigheten anser på dessa grunder att beslutet om kroppsvisitation haft stöd i lag. Att fara i dröjsmål förelegat har sitt stöd i BB:s försök att avvika.

Gällande inledandet av förundersökning instämmer polismyndigheten i vad länskriminalpolisen anfört gällande beslutets felaktighet. Beslutsfattaren har uppgivit att det skedde av rent administrativa skäl på grund av systemets (RAR) uppbyggnad. Vid samtal med RAR-ansvarig, kommissarie EE, har emellertid framkommit att en slutredovisning av aktuell ärendetyp inte ska utföras på det sätt som skett och information om rätt hantering av systemet kommer därför spridas. Det är naturligtvis inte meningen att förundersökning ska behöva inledas, om så endast under fem minuter, om det inte föreligger rättsliga skäl. Polismyndigheten anser att ett spridande av denna information är tillräcklig för att förebygga framtida felaktigheter.

AA yttrade sig över remissvaret och uppgav bl.a. att polismännens påståenden i vissa delar var felaktiga.

I ett beslut den 4 december 2008 anförde *chefsJO Melin* följande.

Bedömning

Enligt 2 kap. 6 § regeringsformen är varje medborgare gentemot det allmänna skyddad mot bl.a. kroppsvisitation. Begränsningar i dessa grundläggande fri- och rättigheter får enligt 12 § första stycket samma kapitel göras genom lag.

Om det finns anledning att anta att det har förövats ett brott som kan följas av fängelse, får enligt 28 kap. 11 § rättegångsbalken kroppsvisitation göras på den som skäligen kan misstänkas för brottet för eftersökande av föremål som är underkastade beslag eller annars till utrönande av omständigheter som kan vara av betydelse för utredningen om brottet.

Som polismyndigheten har angett har JO vid ett flertal tillfällen uttalat att för att en person ska anses skäligen misstänkt för ett brott krävs att det föreligger konkreta omständigheter som med viss styrka pekar på att den misstänkte har begått den gärning som misstanken avser. Omständigheterna måste alltså vara av det slaget att de ger upphov till en faktabaserad misstanke. Det är däremot självfallet inte möjligt att lägga fast några mer bestämda riktlinjer för vad som ska krävas för att en

misstanke ska anses vara skälig. Frågan får i stället besvaras från fall till fall, och i de flesta fall finns därvid ett visst utrymme för olika bedömningar.

Jag vill först nämna att jag naturligtvis inte har någonting att invända mot att polisen som ett led i sitt brottsförebyggande arbete vad gäller narkotikamissbruk bland ungdomar tar kontakt med ungdomar i olika sammanhang för att på så sätt informera om riskerna med narkotika, men även för att försöka förhindra och tidigt upptäcka missbruk. Som framgått tjänstgjorde de nu berörda polismännen vid länskriminalens ungdomssektion och arbetade med just sådana frågor vid tillfället. Det var också mot den bakgrunden som de tog kontakt med BB.

Vad som därefter inträffade är emellertid något oklart. AA har exempelvis uppgett att BB inte sprang från platsen utan att han försökte gå därifrån men hindrades och att polismännen begärde att få gå igenom BB:s fickor innan han ville gå från platsen. Jag kan således konstatera att polismännens redogörelse för händelseförloppet skiljer sig något från de uppgifter som anmälaren lämnat till JO. Jag finner det inte meningsfullt att genom ytterligare utredningsåtgärder försöka klarlägga exakt vad som inträffade vid tillfället.

I den anmälan som upprättades med anledning av ingripandet mot BB antecknades att han när polismännen tilltalade honom gav intryck av att vara misstänksam och mycket nervös, att han hade försökt springa ifrån patrullen, att han svarade undvikande på frågor, att polismännen uppfattade det som om han hade något att dölja och att han på fråga om han hade någon narkotika på sig klappade/kände på sina byxfickor. På grund av detta ansågs BB vara skälig misstänkt för narkotikabrott genom innehav, och beslut om kroppsvisitation fattades och verkställdes.

Att en person betar sig underligt, uppträder nervöst eller undviker kontakt med polisen kan inte i sig anses ge grund för misstanke om brott, än mindre för misstanke om ett konkret brott av ett visst slag. Inte heller kan passivitet från den misstänktes sida tillmätas någon betydelse vid bedömningen av brottsmisstanken. Eftersom en misstänkt aldrig är skyldig att tillhandahålla uppgifter eller material som kan användas som bevisning mot honom själv kan man inte heller dra några slutsatser av det förhållandet att han vägrar att frivilligt medverka i utredningen (Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, s. 39 och 605).

Enligt min mening var uppgifterna i polisanmälan knappast tillräckliga för att anse att BB var skälig misstänkt för narkotikabrott genom innehav. Uppgiften att polismännen uppfattade det som om BB hade något att dölja tyder också på att det till viss del snarare handlade om spekulation från polismännens sida än ett beslut enbart grundat på konkreta omständigheter.

I polismyndighetens yttrande till JO har dock – förutom nämnda omständigheter i polisanmälan – hänvisats till att BB var blek i ansiktet och hade glansiga ögon vid tillfället, vilket enligt myndigheten är ett vanligt tecken på narkotikabruk, liksom till att en av polismännen tyckte sig känna igen BB från sammanhang som kan

förknippas med narkotikabruk (vilket senare visade sig vara felaktigt). – Om nu dessa omständigheter låg till grund för beslutet om skäligen misstanke/kroppsvisitation borde de självfallet också ha noterats i polisanmälan. Jag vill här peka på vikten från kontroll- och rättssäkerhetssynpunkt av att ett beslut om tvångsmedel dokumenteras klart och noggrant med bl.a. angivande av samtliga grunder för beslutet.

Många polismän, särskilt de som arbetar med narkotikafrågor, har givetvis skaffat sig erfarenhet och kunskap för att med hög grad av säkerhet kunna avgöra om en person är påverkad av narkotika, t.ex. genom ögonundersökningar. Om en polisman anser att en person uppvisar symtom som är typiska för narkotikabruk kan det vara tillräckligt för att personen i fråga ska anses vara skäligen misstänkt för narkotikabrott. Det kan då också finnas skäl såväl för ett beslut om kroppsbesiktning i form av blod- eller urinprovtagning som för ett beslut om kroppsvisitation i syfte att söka efter rester av den narkotika som personen misstänks ha brukat. – Det förhållandet att en person uppvisar vanliga tecken på narkotikapåverkan, t.ex. ofrivilliga ryckningar i ögonen (nystagmus), utgör också ofta en viktig del i den helhetsbedömning som görs för att avgöra om en person är skäligen misstänkt för att ha brukat narkotika.

Om BB uppvisade symtom som är vanliga tecken på narkotikabruk är det, enligt min uppfattning, något märkligt att de ingripande polismännen inte också gjorde bedömningen att BB var skäligen misstänkt även för narkotikabrott genom eget bruk. I så fall hade det varit naturligt att även besluta om kroppsbesiktning och inte bara låta BB fortsätta sin hemfärd efter den utförda kroppsvisitationen.

Det är naturligtvis mycket vanskligt att vid en granskning i efterhand avgöra om ett ingripande i ett fall som det nu aktuella var korrekt eller inte. Jag har dock för min del svårt att förstå de nyss redovisade omständigheterna på något annat sätt än att det väsentligen var BB:s nervösa uppträdande och handlande vid tillfället som låg till grund för att polismännen ansåg att det förelåg skäligen misstanke om narkotikabrott genom innehav. – Med anledning av att en av polismännen tyckte sig känna igen BB vill jag också framhålla att självfallet måste stor försiktighet iakttas vid användandet av sådan information vid beslut om straffprocessuella tvångsmedel – inte minst om man inte är helt säker på uppgiften.

Även om det finns utrymme för olika, var för sig godtagbara, bedömningar i denna typ av ärenden, anser jag alltså slutligen för min del att ingripandet mot BB inte var invändningsfritt.

Med den kritik som ligger i vad jag nu har anfört avslutas ärendet.